

Lan Giáng Hương

Aerides

:: Trần Minh Quân ::

Chi lan Aerides (Giáng hương) là một chi lan nhỏ, chỉ gồm khoảng 27-28 loài mọc tại vùng Á châu nhiệt đới: Ấn độ, Nepal, Nam Trung Hoa, Đông Nam Á, Philippines và New Guinea. Lan được gọi thông thường theo Anh ngữ là **Cat's-tail orchids, fox brush orchids**. Aerides có nhiều liên hệ về phương diện thực vật với lan Vanda. (Sự phân chia về thực vật ghi nhận ghi Aerides thuộc liên nhóm Phalaenopsis, trong tông phụ Aeridaniae thuộc tông chính Vandae.) Aerides cũng được xếp chung vào 'Vanda Alliance' (Alliance này gồm nhiều loài lan có những đặc tính di truyền có thể lai tạo chéo giữa những cây thuộc các chi khác nhau, tạo những 'dòng', giống lan đặc sắc). Vanda Alliance bao gồm Phalaenopsis, Aerides, Ascocentrum, Neofinetia, Rhynchostylus, Sarcochilus, Vanda. (Xin đọc bài lan Vanda.)

Lan rừng VN: A-Z (Bùi Xuân Đáng) ghi "trên thế giới có 28 loài, Việt Nam có 7 loài." Sách *Tra cứu tên Cây cỏ Việt Nam* (Võ văn Chi), trang 74-75, liệt kê 8 loài và tên được gọi chung là Lan giáng hương, Lan quế.

Một vài loài còn có thêm tên 'Lan đuôi cáo' do hình dạng của chùm hoa, dài mọc buông xuống. (Tên Lan 'đuôi cáo' cũng được dùng để gọi Lan Ngọc điểm!)

Theo *Flora of China*, trên thế giới có khoảng 20 loài, tại Tàu có 5 loài. Aerides được gọi là Zhi jia lan (Chỉ giáp lan; chỉ= ngón tay; giáp=vỏ bọc).

* Đặc điểm chung:

Theo nhà nghiên cứu Bùi Xuân Đáng: Giáng hương là một loài lan dễ trồng, hoa đẹp, nên khá phổ thông. Cây giáng hương đầu tiên đã được nhà truyền giáo kiêm thảo mộc học, người Bồ đào Nha Joao Loureira mô tả từ một mẫu cây tìm được tại Huế vào năm 1790 trong tập sách của ông *Flora cochinchinensis*.

Aerides thuộc loài phong lan có thân đơn (monopodial), không có giả hành, lá mọc xòe sang 2 bên như Vanda hay Rhynchostylis. Rễ to, cứng và dài thường bám vào thân hoặc cành cây 'ký chủ'. Lá dày, cứng, dạng ống (terete), bóng và hơi mỏng, dài khoảng 40 cm, mọc thành 2 hàng tỏa từ thân. Hoa mọc từng chùm, buông thõng xuống dài đến 60 cm. Hoa, tùy loài, bóng, bên có nhiều màu sắc: từ hồng, tím, nâu, vàng (hiếm gặp), xanh nhạt và trắng, đa số có mùi thơm. Lá dài và cánh hoa hình dạng giống nhau, mở rộng và tỏa ra.

Aerides có thể lai tạo tự nhiên như *Aerides x jansonii* (*Aer. falcate x Aer. odorata*).

Các nhà trồng lan đã cho lai tạo giữa Aerides với những loài lan trong ‘Vanda Alliance’ để tạo ra những giống và chủng trồng đặc biệt như:

- Giống Christieara là do lai tạo giữa Aerides x Vanda và Ascocentrum.

Christieara

- Christieara Renee Berber (*Asc. Bonanza x Aer. Lawrenciae*): Hoa có mùi thơm màu khá đẹp, môi có màu fuchsia xậm.

Aerides lawrenciae

- (Christieara Crownfox Sundowner x Ascda Udomchai) cho hoa thơm ngọt ngào, màu vàng-hồng, môi có đốm đỏ-tím.

Ascda Udomchai

* ***Aerides* tại Việt Nam:**

Tại Việt Nam, lan *Aerides* phần lớn mọc tại miền Trung, dọc dãy Trường Sơn. Vài loài đáng chú ý như:

- ***Aerides odorata*:** Lan quế (PH Hộ), Giáng hương thơm (T Họp).

Tên tương đương: *Aerides dayana*, *Aerides micholitzii*.

Trung Hoa: Xiang hua zhi jia lan (Hương hoa chỉ giáp lan).

Mô tả: (Lan rừng VN: A-Z) “Phong lan, cây rất lớn, thân có thể dài trên 1m, rủ xuống. Lá dài 20-30 cm, rộng 3-4 cm. Chùm hoa dài tới 60 cm, hoa trên 20 chiếc. Hoa cỡ 2.5 cm, phần lớn màu hồng, cũng có màu trắng (var. *alba*). Rất thơm, nở vào cuối Xuân.”

Nơi mọc: Cao Bằng, Tuyên Quang, Tam Đảo, Yên Bái, Huế, Kon Tum, Đa Lạt.

Cũng theo Ông Đáng: “Cánh hoa trắng hồng, viền tím, môi cuộn tròn lại.”

Aerides odorata

Aerides odorata phân bố tại Ấn độ, Bhutan, Mã Lai, Myanmar, Thái, Lào, Indonesia, Philippines, Việt Nam, Nam Trung Hoa (Vân Nam), bám vào thân cây trong rừng, cao độ 200-1200 m.

Tại Ấn Độ: Rễ và lá được giã nát, nhào thành bánh nhào, trộn chung với lá (cũng giã nát) của *Azadirachia indica*, dùng đắp trị vết thương sưng, đau. Nước ép tươi của lá dùng trị ho, lao phổi.

- ***Aerides multiflora***: Giáng hương nhiều hoa (TH), Lan đuôi cáo, Sóc lào (?)

Tên tương đương: *Aerides affinis*, *Aerides godefroyana*.

Mô tả: (Lan rừng VN) “Phong lan thân ngắn, lá chùng 12 chiếc, cứng và ngắn hơn chùm hoa. Chùm hoa dài 30-40 cm, hoa 30-50 chiếc to 2.5 cm, mọc sát vào nhau; cánh dày, thơm. Nở vào mùa Xuân-Hạ.”

Nơi mọc: Sơn La, Hòa Bình, Kon Tum, Đà Lạt. Hoa màu hồng nhạt có chấm và đỉnh màu tím (BX Đáng). Theo Phạm Hảo, loài giáng hương này thường bị nhầm với lan Ngọc điểm *Rhynchostylis*.

Aerides multiflora

Tại Ấn độ: Nước ép toàn cây dùng đắp trị vết cắt và vết thương ngoài da.

- ***Aerides rosea***: Giáng hương hồng, Giáng xuân hồng.

Tên tương đương: *Aerides fieldingii*, *Aerides affined var. roseum*.

Thân cao đến 25 cm. Hoa mọc dày đặc có thể đến cả 100 hoa, trên cần dài đến 60 cm. Hoa cỡ 2.5 cm, màu hồng-tím, thơm, nở vào mùa Xuân. Mọc tại Cao Bằng, Lạng Sơn. Loài rất thường gặp tại Thái lan.

Aerides rosea

Theo khoaoc.com, ngày 10 tháng 4, 2014, một loài lan *Aerides* mới, được tìm thấy tại Ninh Thuận, VN, đặt tên là *Aerides phongii*. Theo website Sinh vật rừng Việt Nam, lan này có kích thước trung bình từ 20-30 cm, lá hình trụ tròn, phần cuống có rãnh không rõ rệt dài khoảng 20 cm. Thân không phân nhánh. Cụm hoa mọc thành từng chùm, hoa to cỡ 1 cm, màu xanh nhạt. Lan sống trong các khu rừng nguyên sinh thường xanh khô ven biển nhiệt đới, gió mùa, trên đá silicate, ở độ cao trên mực nước biển 50-150 m.

Aerides phongii

* **Những cây *Aerides* khác đáng chú ý:**

- ***Aerides lawrencium*:**

Lan mọc khá lớn, có thể 1.2-1.8 m, lá bóng như da dài đến 30-35 cm. Cành hoa dài 45 đến 50 cm, mang 15-20 hoa. Hoa khá to 4-5 cm, màu trắng bóng, có điểm ánh hồng và nhiều đốm màu magenta (đỏ-tím) trên lá đài và lá hoa. Mùi thơm nhẹ tuy không bằng *Aer. odoratum*, nhưng khá ngọt nhất là vào sáng sớm. Hoa tương đối bền, lâu tàn, kéo dài 2-3 tuần. Cây có nguồn gốc từ Philippines và được dùng làm cây gốc cho các giống lai tạo.

Được dùng để đắp vết thương, sung, đau.

- ***Aerides quinquevulnerum***:

Đây cũng là một loài lan, gốc từ Philippines (vùng Manila), được ưa chuộng nhất tại Phi, và cũng được các nhà sưu tập lan trên thế giới lưu ý. Lá xanh bóng, to 20-27 cm, rộng 2.5-3.5 cm. Cành hoa buông thõng dài 25-30 cm, mang 15-20 hoa màu trắng-vàng xáp, cỡ 2.5 cm. Điểm đặc sắc nhất của hoa là có 5 đốm đỏ, mỗi đốm trên một trong 3 cánh hoa và trên 2 lá đài. Chúng trồng *Aer. quinquevulnerum* var. *farmeri* (Orchid of the Sacred Sleep) cho hoa màu trắng. Cây có những truyền thuyết lý thú tại Phi và được xem là loài đẹp nhất của *Aerides*.

Aerides quinquevulnerum

* **Hoạt tính kháng sinh của *Aerides***:

Lan *Aerides* được nghiên cứu tại Ấn độ về hoạt tính kháng sinh. Những loài được thử nghiệm gồm *Aerides crispum*, *Aerides multiflora*. Hoạt chất trong *Aerides* được ghi nhận là những hợp chất phức tạp loại Phenanthropyran như Aeridin.

Aerides crispum

Aerides multiflora

Nghiên cứu tại ĐH Assam (Ấn) về hoạt tính kháng sinh ghi nhận: Dịch chiết từ lá của *Aerides odorata* có khả năng ngăn chặn sự tăng trưởng của các vi khuẩn *E.coli*, chủng vi khuẩn *E. coli* đa đề kháng Ampicillin, đề kháng kanamycin khi thử trên môi trường cấy bằng thạch (agar) (*Asian Journal of Pharmaceutical and Clinical Research Số 3-2013*).

Tài liệu sử dụng:

- Lan Rừng VN-A-Z (Bùi Xuân Đáng).
- Ortho Book: Complete Guide to Orchids.
- Herbarium Digital Library: Aerides.
- Flora of China: Aerides.
- Materia Medica of medicinally important orchids.